

Women in the Ottoman Empire, *Midlle Eastern Women in the Early Modern Era*, (Osmanlı İmparatorluğunda Kadın, *Modern Çağın başında Ortadoğulu Kadın*) ed. by Madeline C. Zilfi, Leiden-New York-Köln 1997. XI+321 sayfa. ISBN 9004108041.

17 ve 18 Nisan 1994 tarihinde Maryland Üniversitesi College Park'ta düzenlenen "Women in the Ottoman Empire, *Midlle Eastern Women in the Early Modern Era*" (Osmanlı İmparatorluğunda Kadın, *Modern Çağın başında Ortadoğulu Kadın*) adlı konferansta sunulan 14 makale Brill kitabevi tarafından kitap haline getirilmiş ve *The ottoman Empire and its Heritage* serisinin onuncu kitabı olarak basılmıştır. Kitabın editörlüğünü kongrenin organizasyonunda da görev almış olan ve 1600-1800 yılları arasındaki Osmanlı uleması konusunda da eserleri bulunan Madeline C. Zilfi üstlenmiştir. Konferansa Ortadoğu, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nden bilim adamları katılmıştır. Bu bilim adamları, Münih Üniversitesi'nden Suraia Faroqhi, Virginia Military Enstitute'tan Mary Ann Fay, Michigan Üniversitesi'nden Fatma Müge Gökçek ve Chicago Üniversitesi'nden Marc David Baer, Howard Üniversitesi'nden Mervat F. Hatem, Manchester Üniversitesi'nden Colin Imber, George Washington Üniversitesi'nden Dina Rizk Khoury, Denison Üniversitesi'nden Margaret L. Meriwether, Victoria Üniversitesi'nden Nancy Micklewright, Cornell Üniversitesi'nden Leslie P. Peirce, Washington Üniversitesi'nden Kemal Silay, Georgetown Üniversitesi'nden Amira Sonbol, Judith E. Tucker, Chicago Illinois Üniversitesi'nden Fariba Zarinebaf Shahr ve Maryland Üniversitesi, College Park'tan Madeline C. Zilfi'dir.

Konferanstan çıkan sonuçlar temel üç madde altında toplanabilir:

1-1650-1830 yılları arasında Ortadoğuda yaşayan kadınların karmaşık, çelişkili ve çeşitli statülerini gösteren en önemli kayıtlar Osmanlı dokümanlarıdır.

2-Bu yıllar Batı reformlarının Ortadoğuda uygulanmaya teşebbüs edildiği ve dramatik sosyal ve kurumsal değişikliğin yaşandığı yıllardır.

19. yüzyıl ve günümüz kadının rolü ve statüsünün anlaşılabilmesi için bu dönemin aydınlatılmasının gerekliliğidir.

Crime, women and wealth in the eighteenth-century Anatolian countryside (18. yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadın ve Servet) adlı makalede (6-27 s.) Suraiya Faroqhi, 1743 yılında Kayseri bölgesine ait kadı şerhiye sicillerinde rastladığı ve kadınlarla ilgili olan bir öldürme olayı ve istenilen *cürm diyeti* ile alakalı bir davadan yola çıkarak ve vilayet-i ahkam defterlerinden ve şikayet defterlerinden de istifade ederek 18. yüzyılda Anadolu kadının tarihsel ve sosyal statüsünü aydınlatmaya çalışmaktadır.

Women and Waqf: Property, Power, and the Domain of gender in eighteenth-Century Egypt (Kadınlar ve Vakıf: 18. yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, Güç ve Cinsiyetin Etkisi) (s.28-47) adlı makalesinde Mary Ann Fay, 16. yüzyılın sonunda Mısır'da Memlûk sisteminin tekrar canlandığını vurgulayarak bu sistemde kadının ailenin bir ferdi olarak önemli bir rolü olmadığını belirtmektedir. Ancak hakimiyet ve gücün mülkiyetle paralelliği olduğunu vurgulamak suretiyle yüksek idareci sınıfına mensup aile kadınlarının, 1700-1800 yıllarına ait vakıf kayıtlarına dayanarak Mısır'da vakıf sistemi içinde bir dereceye kadar güç ve mülkiyete sahip olabileceklerini gös-

termektedir. Yazar, kadın tarihini aydınlatmadan ne Fransız Devriminin, ne de Memlûk sisteminin tekrar canlanması olayının tam olarak açıklanmasının mümkün olmadığını söylemektedir.

Social Boundaries of Ottoman Women's Experience in Eighteenth-Century Galata Court Records (18. yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadının Yaşantısının Sosyal Sınırları) (s. 48-65) adlı makalesinde Fatma Müge Köçek ve Marc David Baer, 1705 ile 1809 yılları arasında Galata şerhiye sicillerinde rastlanan 703 olayın analizini yaparak Osmanlı kadınının statüsünü aydınlatmaya çalışmışlardır. Onlara göre bu olayların %72'si erkeklerle %28'i de kadınlarla ilgili, dini açıdan ise bunların %82'si Müslümanlara, %18'i de gayr-i müslimlere ait olduğunu söylemektedirler.. Müslümanlar arasındaki davalara gelince %73'ü erkeklerle, %27'si kadınlarla ilgilidir. İlginçtir ki yazarlar, aynı oranın gayr-i müslimlerle ilgili davalarda da geçerli olduğunu söylemektedirler. Makalede belirtildiği üzere Osmanlı toplumunda kadının yaşantısına aulam veren cinsiyet ve dini unsurlar sık sık dil, kanun ve yaşam tarzı gibi unsurlarla ortak paydalar içermekte ve Osmanlı kadın yaşantısının sınırlarını, toplumsal ortamla, kadının yasal statüsü belirlemektedir.

Mervat. F. Hatem, *The Professionalization of Health and the Control of Women's Bodies as Modern Governmentalies in Nineteenth-Century Egypt* (19. yüzyıl Mısır'ında Çağdaş Yönetimlerdeki Gibi Sağlık ve Kadın Vücut Kontrolünün Profesyonelleşmesi) (s. 66-80) adındaki yazısında 19. yüzyılda Mısır idaresinin modernleşmesine paralel olarak sağlık alanında da yapılan modernleşme çabalarına değinmektedir. Yazar, 19. yüzyılın ortalarında Mısır'da kadınların çok çocuğa sahip olduğunu, ancak bu çalışmaların başlatılması sonucunda günümüzde Mısır'da kadınların daha az sayıda çocuğa sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Colin İmber, *Women, Marriage, and Property: Mahr in the Behcetü'l-fetava of Yenişehirli Abdullah* (Kadın, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behcetü'l-fetava'sında Mahr (Mehr-mihir)) (s. 81-104) adlı makalesinde Sultan III. Ahmed döneminde 1718-1730 yılları arasında şeyhülislamlık yapmış olan Yenişehirli Abdullah'ın Behcetü'l-fetava adlı eserindeki fetvalara dayanarak Hanefi mezhebine göre evlenme, boşanma ve mehr (evlenirken ekek tarafından kadına verilen nikah bedeli) kavramı mümkün olduğunca kadın açısından incelenmiştir. Hukuki bir belge olan fetvaların sosyal tarihin bir kaynağı olamayacağı iddia edilebile özelliikle kadını ilgilenen tarihçilerin hukuki belgeler olmaksızın kadın tarihinin açıklayacaklarını belirtmektedir. Bu makale hukuki belgeler olan fetvaları kullanarak mehr kavramının açıklığa kavuşturulmasında ve Osmanlı kadınının sosyal statüsünün belirlenmesinde katkıda bulunmak amaçındadır.

Slippers at the Entrance or Behind Closed Doors: Domestic and Public Spaces for Mosuli Women (Girişte ve Kapalı Kapılar Ardında Terlikler: Musul Kadını İçin İç ve Dış Alanlar) (s. 105-127) başlığını taşıyan makalesinde Dina Rizk Khoury, 18. ve 19. yüzyılda Musullu kadın özelliğinin birkaç faktörden oluştuğunu vurgulamaktadır. Ona göre bu faktörlerin en büyüğü kadının sınıfsal ve ailesel hiyerarşisidir. Seçkin bir ailenin mensubu olan elit kadınlar için kamu ve özel alanların kullanımı sınırlı olduğunu, orta sınıf kadınların sosyal statülerinin ve kimliklerinin belirlenmesinde mahallelerin temel unsur olduğu belirtiliyor. En alt tabakadaki kadınlara gelince, bunların merkezi ve ticari alanlarda daha rahat görülebildiği ifade edilmektedir.

Women and Waqf Revisited: The Case of Aleppo, 1770-1840 (Kadınlar ve Tanzim Edilen Vakıf: Halep'in Durumu, 1770-1840) (s. 128-152) adındaki makalesinde Margaret L. Meriwether, Osmanlı eyalet ve ticari merkezi olan Osmanlı Halep'inde 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başında (1770-1840) kadın ve vakıf konusunu incelemektedir. Aslında bu dönem yazarın da ifade ettiği gibi Halep için kritik bir dönemdir. Yazar, kadını vakıf kurucusu, vakıf idare

recisi ve vakıf sahibi olarak ele alan Gabriel Baer'in "Women and Waqf: An Analysis of the İstanbul Tahrir of 1546" (Kadınlar ve Vakıf: 1546 Tarihli İstanbul Tahririnin İncelenmesi) adlı makalesinden hareketle 16. yüzyılda İstanbul'daki vakıf sistemi ile 18-19. yüzyıllarda Halep'teki vakıf sistemi arasında benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktadır.

Margaret L. Meriwether'a göre Gabriel Baer'in İstanbul'da 16.yüzyılda kadın vakıfları için "şehir ve taşra arazisi içermez ve küçüktür" ifadesi 18. ve 19. yüzyıllarda Halep için de geçerlidir. Yine yazara göre Halep'deki kadın vakıflarında kadınlar, İstanbul'daki vakıflardan daha ziyade idareci olarak rol almaktadır. Ayrıca vakıfların niteliği cinsiyetle de ilgili olduğu da belirtilmektedir.

Nancy Micklewright, "Musicians and Dancing Girls": Images of Women in Ottoman Miniature Painting" (Müziyenler ve Dans Eden Kızlar: Osmanlı Minyatürlerinde Kadın İmajları) (s. 153-168) adlı makalesinde 16. yüzyıl Osmanlı minyatürlerinin daha çok saray seremonileri ve askeri olaylarla ilgili olduğunu ve biz bu minyatürlerde kadına pek rastlamadığımızı belirtiyor. Süleyman döneminde ise genellikle fetih olaylarını resmeden minyatürlerde gayri-müslim kadın tipini görebiliriz. 16. yüzyılın sonundaki minyatürlerde kadın figürüne şair ve diğer edebiyatçıların eserlerinde rastlanmaktadır. 16. yüzyıl son çeyreği ve 17. yüzyıl arasında, minyatür sanatı bakımından konu ve stil açısından farklılıklar vardır. III. Ahmet döneminde (1703-1730) Levni mahlası ile bilinen Abdülcelil Çelebi'nin minyatürlerinde bu minyatür sanatı doruk noktasına ulaşmıştır. Onun minyatürlerinde kadınlar dansçı tipler olarak resmedilmiştir. Yazara göre minyatürler, bulundukları elyazmalar ve edebiyat eserlerine göre incelenmelidir.

"Seniority, Sexuality, and Social Order: The Vocabulary of Gender in Early Modern Ottoman Society" (Gelişim Evreleri, Cinsellik ve Sosyal Düzen: Erken Osmanlı Toplumunda Cinsiyet Lügatçesi) (s. 169-196) isimli makalede Leslie P. Pierce, erken dönem Osmanlı toplumunda cinsiyet göstergesi kelimeleri irdeleyerek sosyal hiyerarşiyi, cinsiyeti ve gelişim evrelerini açıklamaya çalışmaktadır. *Kız*, *avrat*, *hatun* gibi kelimeler kadınların gelişim evrelerini ifade ederken *oğlan*, *ergen* ve *er* gibi kelimeler de erkeklerin gelişim evrelerini adlandırmaktadır. Buluş çağına geçtiklerinde erkeğe *balığ*, kadına da *balığa* denilir. 17-18. yüzyıl yaşlarından sonra kadına *akila*, erkeğe de *akil* olarak isimlendirilmektedir. *Gelin* kelimesi ise gelmek fiilinden olup evin oğluna eş olarak gelen kıza denilir. Toprak sahibi bekarlar mücerred olup evlendiklerinde *bennak* resmi vermektedir. *Bennak* kavramı bazı yerlerde toprağı olmayan köylülere denilmektedir. 16. ve 17. yüzyılda genç erkek *levant* olarak adlandırılmaktadır. Yazar, bu gibi kavramlardan hareketle kadın ve erkeğin gelişim evreleri ile sosyal düzendeki bu iki cinsiyetin yerini açıklamaya çalışmaktadır.

Kemal Sılay, "Singing His Words: Ottoman Women Poets and the Power of Patriarşinin" (Osmanlı Kadın Şairleri ve Patriarşinin Gücü: Bu Şarkıyı Söylemek) (s. 197-213) başlığı altında Zeynep Hatun, Leyla Hanım, Şeref Hanım, Fıtnat Hatun gibi Osmanlı kadın şairlerinden örnekler vererek Ortaçağ Osmanlı kadın şairlerinin klasik şairlerin ilahi dilini, ifade tekniği olarak kullandıklarını belirtmekte ve bu hususun da onları en kısa yoldan erkekler dünyasına girmelerini sağladığını söylemektedir.

Amira Sonbol, "Rape and Law in Ottoman and Modern Egypt" (Osmanlıda ve Modern Mısır'da Hukuk ve Tecavüz) (s. 214-231) adlı makalesinde 1992'de Kahire'de meydana gelen bir tecavüz olayına istinaden Modern Mısır'da işlenen bir suçta (tecavüz) verilen ceza ile Osmanlıda verilen cezayı karşılaştırmaktadır. Sonuç olarak yazarın belirttiği gibi, günümüzde kanun uygulayıcısı devlettir. Polis herhangi bir suçtu tespit etmekte ve cezalandırılıp cezalandırılmayacağına kendisi karar vermektedir. Bu durum teoride uygulamayı kolaylaştırmakta, ancak polis çoğu za-

man mahkeme dışında karar vermekte ve bu da yasaya aykırı düşmektedir. Halbuki Osmanlı mahkemelerinde mağdur kimse gidip şikayette bulunabilir ve davanın görüşülmesini isteyebilirdi. Yazar, Osmanlı devletindeki uygulamaların Modern Mısır'da değişime uğraması aslında kadınların aleyhinde bir etki yarattığını vurgulamaktadır.

Judith E. Tucker, *"The Fulness of Affection: Mothering in the Islamic Law of Ottoman Syria and Palestine"* (Osmanlı Suriye'sindeki ve Filistin'indeki İslam Hukukunda Annelik: Etki Bütünlüğü) (s. 232-252) adlı makalesinde fetvalara dayanarak İslam hukunun Suriye ve Filistin'de Osmanlı döneminde anneliğe ve babalığa yüklenen manayı irdelemektedir. Buna göre annelik, annenin çocukların bakımından sorumlu olması iken babalığa yüklenen anlam babanın çocukların savunmasından ve korunmasından sorumlu olmasıdır.

Ottoman Women and the Tradition of Seeking Justice in the Eighteenth Century (18. yüzyılda Hak Arama Geleneği ve Osmanlı Kadını) (s. 253-263) başlığını taşıyan makalesinde Fariba Zarrinebaf-Shahr, Osmanlı tarihini inceleyen bilim adamları arasında ortak bir görüş olduğunu ki buna göre Osmanlı kadınının mahkeme duruşmalarında hem davacı hem davalı olarak aktif rol aldığını vurgulamaktadır. Yazara göre özellikle babasını ya da kocasını yitirmiş olan ve ailesinde etkili ve sağlıklı bir erkek bulunmayan orta sınıf kadınları tarafından mahkemeler ağırlıklı olarak kullanılmakta idi. 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun değişik bölgelerinden alınan kadı sicillerinden örneklerle Osmanlıda hak arama metodları ve kadının rolü incelenmiştir.

Madeline C. Zilfi, *"We Don't Get Along": Women and hul Divorce in the Eighteenth Century* (Bir Arada Olamıyoruz: 18. yüzyılda Kadın ve Hülle Boşanma) (s.264-296) ismini verdiği makalesinde 18. yüzyıl İstanbul'undaki mahkemelerde hülle boşanmalarından örnekler vererek günümüzde de dünyada ve Türkiye'de artan boşanma olaylarında hülle boşanmalarının olduğunu ve buna da son yıllarda Türkiyeli iş adamı Halis Toprak'ın boşanma olayını örnek göstermektedir. Bu olayın medeni, çağdaş ve laik hukukun olduğu Türkiye'de nasıl olabildiği sorusunun cevabını, Türkiye'nin Osmanlı İslami geçmişinde aramaktadır.

İngilizce yazılmış 14 makale, lügatçe, bibliyografya ve indeksten oluşan bu kitap, Osmanlı dönemindeki kadınla ilgili herkesin kabul edebileceği datalar ve genel sonuçlar çıkaramamasına rağmen, konusunda bir ilke adım atmakta ve gelecekte Osmanlı kadını konusunda yapılacak çalışmalara öncü görevi yapabilecek bir eser görünümündedir.

AYŞE DOĞAN